

בגדר איסור מלאכה ביום טוב

תוספות שבת צה.

והרודה חלות דבש - תימה לר"י אמאי לוקה בי"ט ולרבי אליעזר ורבנן נמי לא פליגי אלא משום דלא חשבי לה מלאכה והא תנן בפ"ק דמגילה (דף ז:): אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד ר' יהודה אומר אף מכשירי אוכל נפש וקאמר בגמ' מ"ט דת"ק אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם הוא ולא מכשירין ורבי יהודה כתיב הוא וכתוב לכם כאן במכשירין שאפשר לעשותן מעי"ט וכאן במכשירין שא"א כו' מכלל דאוכל נפש שרי רבי יהודה אפי' באפשר ורבנן נמי משמע דלא פליגי אלא במכשירין ולא באוכל נפש ... ומיהו תימה לר"י כיון דמותר לגבן בי"ט מן התורה אפילו באפשר אפילו לא יהא מותר מדרבנן אלא בדלא אפשר אם כן נפל ביתו בי"ט יהא מותר לבנותו בי"ט דמתוך שהותר בנין לצורך דמגבן הוי משום בונה כדאמר בסמוך הותר נמי שלא לצורך ובלבד שיהא צורך היום לאכול בתוכו שלא יכנו שרב ושמש וי"ל דאסור מדרבנן דהוי עובדא דחול כי היכי דאסורין טחינה והרקדה ביום טוב.

I. איסור מלאכת יום טוב במקרא

שמות יב:טז

וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם:

ויקרא פרק כג

(ג) ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה' בכל מושבתים:

(ו) ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו:

(ז) ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו:

(ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: פ

(טו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה: ...

(כא) וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל מושבתים לדרתיכם:

(כד) דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש:

(כה) כל מלאכת עבדה לא תעשו והקרבתם אשה לה': ס

(כו) וידבר ה' אל משה לאמר:

(כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא ...

(כח) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם:

(לד) דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות שבעת ימים לה':

(לה) ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו:

(לו) שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לה' עצרת הוא כל מלאכת עבדה לא תעשו:

דברים טז, ח

ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה:

רמב"ן ויקרא פרק כג פסוק ז

אבל פירוש "מלאכת עבודה", כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, כענין שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות כ ט), ובכל עבודה בשדה (שם א יד), ונעבדתם ונזרעתם (יחזקאל לו ט), וקין היה עובד אדמה (בראשית ד ב), ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה. וזה מתבאר בתורה, כי בחג המצות שאמר תחילה (שמות יב טז) כל

מלאכה לא יעשה בהם, הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים "כל מלאכה" ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש, כי "מלאכת עבודה" ילמד על זה. אבל בפרשת כל הבכור (דברים טז ח) בחג המצות אמר, וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה. והטעם, מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לאמר בו "כל מלאכת עבודה", והזכיר "מלאכה" סתם ולא אמר "כל מלאכה" כמו שנאמר בשבת (לעיל פסוק ג) ויום הכפורים (להלן פסוק כח), הכונה לא תעשה מלאכה אשר הזהרתיך עליה. וכתב רבי חננאל, כל מלאכת עבודה, מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר, וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם, ומפני שמזכיר שם "כל מלאכה" הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. פירוש "מלאכת עבודה" מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה וחפירה וכיוצא בהם, אבל אוכל נפש אינה מלאכת עבודה, זה לשונו:

II. מלאכת יום טוב האסורה מן התורה

ביצה ב.

משנה. ביצה שנולדה ביום טוב, בית שמאי אומרים: תאכל, ובית הלל אומרים: לא תאכל. גמ' [ג.ג.] רב יוסף אמר: גזרה משום פירות הנושרין, אמר ליה אביי: פירות הנושרין טעמא מאי - גזרה שמא יעלה ויתלוש, היא גופה גזרה, ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה? - כולה חדא גזרה היא. רבי יצחק

ביצה כג.

משנה. אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב ...

רש"י מסכת ביצה דף כג עמוד ב

אין צדין דגים - אף על גב דשחיטה ואפייה ובשול מאבות מלאכות הן, והותרו לצורך יום טוב - טעמא משום דאי אפשר מערב יום טוב, דשחיטה - חייש למכמר בשרא, פן יתחמם ויסריח, אבל צידה - אפשר לצודו מבעוד יום, ויניחנו במצודתו במים, ולא ימות ולמחר יטלהו.

רמב"ם הלכות יום טוב פרק א

א: ששת ימים האלו שאסרן הכתוב בעשיית מלאכה שהן ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות וביום חג השבועות ובאחד לחדש השביעי הן הנקראין ימים טובים, ושבת כולן שוה שהן אסורין בכל מלאכת עבודה חוץ ממלאכה שהיא לצורך אכילה שנאמר (שמות י"ב) אך אשר יאכל לכל נפש וגו'.

ה: כל מלאכה שאפשר לה ליעשות מערב יום טוב ולא יהיה בה הפסד ולא חסרון אם נעשית מבערב אסרו חכמים לעשות אותה ביום טוב אף על פי שהיא לצורך אכילה, ולמה אסרו דבר זה גזירה שמא יניח אדם מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב ליום טוב ונמצא יום טוב כולו הולך בעשיית אותן מלאכות וימנע משמחת יום טוב ולא יהיה לו פנאי לאכול ולשתות.

ז: כיצד אין קוצרין ולא דשין ולא זורין ולא בוררין ולא טוחנין את החטים ולא מרקדין ביום טוב שכל אלו וכיוצא בהם אפשר לעשותן מערב יום טוב ואין בכך הפסד ולא חסרון.

ח: אבל לשין ואופין ושוחטין ומבשלין ביום טוב, שאם עשה אלו מבערב יש בכך הפסד או חסרון טעם, שאין לחם חם או תבשיל שבשל היום כלחם שנאפה מאמש וכתבשיל שנתבשל מאמש, ולא בשר שנשחט היום כבשר שנשחט מאמש, וכן כל כיוצא באלו, וכן מכשירי אוכל נפש שיש בהן חסרון אם נעשו מבערב עושין אותן ביום טוב, כגון שחיקת תבלין וכיוצא בהן. (השגת הראב"ד / ולא בשר ששחט היום כבשר ששחט מאמש וכן כל כיוצא בזה. א"א בכל אלה אין טעם למה אין תולשין ירק ואין מלקטין פירות מן האילן ביום טוב שהרי בני יומן יפין יותר, ובירושלמי (פ"א ה"י) סומך אותו על אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם וסומך ליה ושמרתם את המצות שהיא מלאכה בתלוש.)

תוספות ביצה ג. באד"ה גזרה שמא יעלה ויתלוש

אך תימה מאי שמא יעלה ויתלוש הא אפי' לכתחילה מותר לתלוש דהא אוכל נפש מותר (דף כג: ושם) תנן אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב ואמאי הא אוכל נפש הוא ואין לומר דכל דבר שיכול לעשותו מערב יום טוב אסור לעשותו ביום טוב עצמו כי לא אתעביד ליה מערב יום טוב דהא אמרי' (לקמן כח:) הוא ולא מכשיריו פירוש אוכל נפש ולא מכשיריו כגון לתקן שפוד רבי יהודה אומר לכם לכל צרכיכם והוא לבדו איצטריך לאסור מכשירין שאפשר לתקן מערב יום טוב אלמא

דוקא במכשירין יש חילוק בין אפשר לעשותן מערב יום טוב בין אי אפשר אבל באוכל נפש כ"ע מודו דאפילו אפשר לעשותן מערב יום טוב מותר לעשותן ביום טוב וי"א דלכך אין צדין שמא יצוד דגים טמאים שאינם צורך ולא נהירא דאם כן הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה דמותרת על כן פירש רבינו נתנאל מקינו"ן דבירושלמי יש אך אשר יאכל לכל נפש וסמיק ליה ושמרתם את המצות אותם מלאכות שמשמור ואילך הם מותרות דהיינו מלישה ואילך אבל שאר מלאכות דמקודם לכן אסורין ועוד דבירושלמי יש מיעוט אחר אך שלא לקצור [וע' תוספות שבת צה. ד"ה והרודה].

מלחמת ה' מסכת ביצה יג:

וכן מה שכתב רש"י ז"ל במשנתנו שהצידה אסורה מפני שאפשר לעשותה מערב יום טוב אינם דברים נכונים שאוכל נפש עצמו דבר תורה מותר לעשותו ביום טוב אף על פי שאפשר לעשותו מערב יום טוב ולא מחלקינן בהו אלא במכשירין לר' יהודה דכתיב הוא וכתוב לכם וכדברי ר' אליעזר אף מכשירין מותרין אף על פי שאפשר לעשותן והרי מוליכין סכין אצל טבח ביום טוב ובשבת לענין מילה אסור מפני שאפשר לעשותה מערב שבת וכן לענין שחיטת הפסח כדאיתא בדוכתא ומלח במדוך של עץ נמי וכן מוריקא ובקיעת עצים אפילו בקופיץ כולם מלאכות גמורות הן וכנגדן בשבת חייבין עליהן סקילה והתירו אותן ביום טוב אף על פי שאפשר לעשותן מבערב [יום טוב] ולא אסרום אפי' מדבריהם כיון שדרך סעודה כך הוא לבקע ולדוך בכל יום והטריחו עליו בשינוי מועט משום עובדין דחול מכל מקום למדנו לאוכל נפש שהוא מותר אף על פי שאפשר לעשותו דבר תורה ועוד שהרבה פירות יש שבני יומן מעולין והצידה עצמה א"א לעשותה מבערב [יום טוב] ואם צד דגים מן הים בערב יום טוב וחזר וצד ביום טוב זו צידה אחרת היא א"א לו לעשותה מבערב ומה יאמר רבינו ז"ל למי שעלתה מצודתו ריקם בערב יום טוב ונזדמנו לו ביום טוב אלא הו' יודעים שלא כל המלאכות הותרו ביום טוב אלא הכשר המאכלים לאכלן כגון אפייה ובשול וכיוצא בהן אבל לצוד בעלי חיים שאינן ברשות אדם וכן לעקור דבר מגדולו כגון קצירה ותולדותיה אלו וכיוצא בהן אסורין והן בכלל מלאכת עבודה אי נמי כמו שמפורש בירושלמי מניין שאין בוררין ולא טוחנין ולא מרקדין ר' יוסי בשם ריש לקיש אך אשר יאכל לכל ינפש הוא לבדו יעשה לכם מן ושמרתם את המצות כלומר מלישה ואילך למעט טחינה והרקדה וכל שכן קצירה ותלישה תני חזקיה ופליג אך הוא לבדו הרי אלו מעוט מכאן שלא יקצור ושלא יטחון ושלא ירקוד ביום טוב פי' משמעות הן דורשין ולדברי הכל נתמעטו טחינה והרקדה שלא התירה תורה ביום טוב אלא מלאכות של יומן כגון שחיטה אפייה ובשול אבל אלו תקון הן ודרך בני אדם לתקן מהם לימים הרבה אמרה תורה יתקן כדרכו מחול ליום טוב שלא יתקן מיום טוב לימים הרבה של חול ואף על פי שמצינו היתר במלאכות הללו טוחנין את הפלפלין בריחים שלהן וכל הנדוכין כדרכן נמי טחינה היא ונותנין לתלויה ביום טוב והויא תולדה דבורר הנהו מלאכות דיום ניהו ומכל מקום נתמעטה קצירה ותולדותיה כגון תולש פירות הנאכלים שלא התירה תורה אלא להכשיר אוכלין שברשותו אבל לעקור דבר מגדולו לא ואפילו לפירות הנפגמים מיום לחבירו כגון תאנים ותותים וכל שכן צידת בעלי חיים שהוא בכלל מלאכת עבודה וזהו טעם משנתנו דאין צדים דגים.

III. דברי הירושלמי

ביצה יד:

הבורר קטנית בי"ט ב"ש אומר' בורר אוכל אוכל וב"ה אומר' בורר כדרכו בחיקו ובתמחוי אבל לא בטבלה ולא בנפה ולא בכברה ר"ג או' אף מדיח ושולה

ירושלמי פ"א מ"י

תני אין בוררין ולא טוחנין ולא מרקדין הבורר והטוחן והמרקד בשבת נסקל וביום טוב סופג את הארבעים והתנינן בורר כדרכו בחיקו ובתמחוי

א"ר חנינה ענתנייה דרבן גמליאל היא דרבן גמליאל אמ' אף מדיח ושולה

והא תני של בית ר"ג היו שוחקין פילפלין בריחים שלהן

ומותר לטחון ואסור לבור?

א"ר יוסי בי ר' בון לא הותרה טחינה כדרכה

מניין שאין בוררין ולא טוחנין ולא מרקדין

ר' אחא בשם רשב"ל כל מלאכה לא יעשה בהם ע"ד ושמרתם את המצות

ר' יוסי בעי כלום למדו לתבשיל אלא מיכן ר' יוסה לא אמר כן

אלא ר' יוסי בשם רשב"ל אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ע"ד ושמרתם את המצות

תני חזקיה ופליג אך הוא לבדו הרי אילו מיעוטין שלא יקצור ולא יטחון ולא ירקד ביום טוב

פירוש ר' אלעזר אזכרי (בעל ספר חרדים) על הירושלמי

ענתונייה דרבן גמליאל היא דר"ג אומר: כלומר כולה מתנ' ר"ג היא וה"ק הבורר קטנית בי"ט בש"א בורר אוכל ואוכל ובה"א בורר כדרכו בקנון ובתמחוי וכו' דברי ר"ג שר"ג אומר אף מדיח ושולה ור"ג הוא דסבר דאפילגו בהא ב"ש וב"ה וא"כ הלכה כב"ה ולמד עוד ר"ג מדברי ב"ה דוודאי מדיח ושולה אבל רבנן פליגי עליה וסברי דלא נחלקו בזה ב"ש וב"ה מעולם דברירה כדרכה לכו"ע אסורה היא ובריתא כרבנן ובהלכות יו"ט להראב"ד הביא זה הירושלמי ופי' ענתונייה דר"ג אבריתא דאין בוררין קאי דלא גרסי' במתני' במלתיה דר"ג "אף" אלא גרסי' ר"ג אומ' מדיח ושולה דהא לגירסת הספרים דגרסי' "אף" תמיה מלתא דמשמע דבא להתיר יותר מבורר בקנון ותמחוי וליתא דאדרכה זה משנה יותר וממעט בטרחא אלא ע"כ לא גרסי' "אף" ודוקא מדיח ושולה מתיר ולא דפליגי אב"ה אלא ה"ק לעולם לא התירו ב"ה אלא מדיח ושולה אבל הבורר כדרכו בקנון ותמחוי סופג את הארבעים וכל בריתא דתנ' אין בוררין כו' אתיא כותיה.